

Palmira, ljubezen moja

VERENA PERKO*

IZVLEČEK

Prispevek razpravlja o vzrokih za uničevanje kulturne dediščine v Siriji in še posebej v Palmiri. V kratkem pregledu se dotakne narave uničevanj spomenikov in svetih mest v antiki. Nadaljuje z zgodovinskim pregledom o Palmiri in značilnostmi arheoloških raziskav. Razpravlja o dediščinskih konceptih in imperialistični naravi arheološke vede. Dotakne se elitistične narave tradicionalnih muzejev. Skuša prepoznati vzroke za sistematično uničevanje spomenikov na Bližnjem Vzhodu. Išče pomen političnega sporočila, ki ga z javno izvršenim uničevanjem »pošiljajo« posebni oddelki ISIS Zahodu, kajti zaradi (zlo)rabe sodobne informacijsko-komunikacijske tehnologije poteka uničevanje pred očmi vsega sveta. Sodobna tehnologija je poleg mnogih drugih dejavnikov dodatna vzpodbuda za brezobzirno uničenje. Avtorica razmišlja tudi o propadanju dediščine pri nas kot posledici zmanjševanja sredstev za njeno raziskovanje, varovanje in ohranjanje.

KLJUČNE BESEDE

Bližnji Vzhod, Sirija, Palmira, Tadmor, arheologija, muzeji, kulturna dediščina, uničevanje kulturne dediščine

ABSTRACT

This article discusses the causes of cultural heritage destruction in Syria, particularly in Palmyra. In a short overview it examines the nature of the destruction of monuments and ancient cities in antiquity. It then continues with a historical overview of Palmyra and the characteristics of archaeological research. It discusses heritage concepts and the imperialistic nature of archaeology, and comments on elitist traditional museums. It seeks to identify causes for the systematic destruction of Middle Eastern monuments, and searches for the significance of the political message being "sent" to the West by special ISIS squads because destruction is occurring before our very eyes due to (malicious) internet use. Modern technology, apart from other factors, can act as an incentive for further wanton destruction. The article also considers the invisible decay of heritage in Slovenia as a consequence of funding reductions in research, protection, and preservation.

KEYWORDS

Middle East, Syria, Palmyra, Tadmor, archaeology, museums, heritage, cultural heritage destruction

* Ddr. Verena Perko, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, e-pošta: verena.perko@siol.net

Uvod

Pričujoči prispevek je nastal kot razmišljanje o vzrokih za uničevanje kulturne dediščine, ki smo mu priča ne le na Bližnjem Vzhodu, temveč domala povsod po svetu navkljub naraščajočim meram varovanja in mednarodnim konvencijam o zaščiti spomenikov. Uničevanje kulturne dediščine v Iraku, Siriji in delno tudi v Libiji, ki ga izvajajo posebni oddelki ISIS, je še posebej tragično. Zaradi zlorabe svetovnega spleta poteka tako rekoč pred očmi vsega sveta – in prav ta možnost, ki jo tako velikodušno ponuja sodobna civilizacija, je postala dodatna vzpodbuda za brezobzirno uničenje. Kot mnoge me je posebej pretreslo uničenje Palmire. Avgusta 2015 je pred očmi vsega sveta zletel v zrak tempelj Belšamin, sledila je grozovita usmrtitev staroste sirijskih arheologov, 81-letnega Khaleda al Asaada, varuha Palmire. Khaled je bil rojen v Tadmorju, kot Palmiro imenujejo domačini. Po študiju v Damasku je vse svoje življenje posvetil raziskovanju in varovanju dediščine domačega kraja. Sodeloval je s številnimi strokovnjaki in uglednimi ustanovami po vsem svetu. Njegov največji uspeh je bila uvrstitev Palmire na seznam Unescove svetovne dediščine. 18. avgusta 2016 so ga po dolgem mučenju usmrtili. Smrt je bila kazen, ker ni hotel izdati, kam so skrili zaklade Palmire pred uničenjem. Zločinci so posnetke izmaličenega trupla objavili na spletu, kar je pretreslo ves svet. S protestnimi izjavami so se odzvale svetovne kulturne organizacije, Irina Bokova, generalna direktorica Unesca, pa je to početje označila kot obliko kulturne čistke in zločin proti človeštvu.¹ Italijanski minister za kulturo Francescini je pozval kulturne ustanove v Italiji, da izobesijo črne zastave v znak žalovanja in kot protest proti uničevanju kulturne dediščine.

Slovenske kulturne ustanove in dediščinski strokovnjaki se nismo odzvali v javnem protestu, čeravno je Slovenija sopolisnica domala vseh Unescovih konvencij o varovanju kulturne dediščine. Naše kulturne ustanove so obmolknile tudi vpričo številnih nekorektnih pisanj nekaterih medijev o Bližnjem Vzhodu in Siriji kot deželi brez kulture. Ta prispevek je neke vrste odziv na letargični molk slovenskih izobražencev in moralno mrtvoudnost ter neodzivnost slovenskih dediščinskih ustanov na uničevanje spomenikov in celo javno pobijanje uglednih dediščinskih strokovnjakov.²

Še posebej pa me je zanimalo vprašanje, zakaj je Zahod tako zelo

¹ Sirija, Irak in Libija so ratificirale Haaško konvencijo o varovanju kulturnih spomenikov v primerih vojaškega spopada iz let 1957, 1958 in 1967, glej *Haaška konvencija*.

² Na moj poziv slovenskim dediščinskim društvom SMD, SMS, ICOM in ICOMOS, da javnosti pojasnimo pomen uničevanja in da z razstavami in drugimi dediščinskimi dejavnostmi poskušamo prikazati pomen selitev in mešanj kulturnih tokov, se nihče ni odzval. Pripravila sem predavanje z naslovom *Palmira, ljubezen moja* in se odzvala vabilu številnih ustanov po

prizadelo uničenje Palmire, četudi je opustošenje doletelo tudi številne, nič manj pomembne kulturne in verske stavbe od Iraka do Sirije, vključno z antičnimi templji, starokrščanskimi cerkvami in znamenitimi mošejami.³ Skušala sem najti odgovor na vprašanje, ali je sla po uničenju nekaj, kar je inherentno sodobni civilizaciji in implicitno zaobjeto v zahodnemu dediščinskemu diskurzu. Sprašujem se tudi, ali ne sodi k namernemu uničevanju spomenikov tudi opuščanje skrbi zanje in njihovo posledično rušenje. Pri pisanju sem se opirala na temeljna arheološka in heritološka znanja, vodile pa so me misli sociologa Zygmunda Baumana in filozofa Petra Sloterdijka.⁴

Je uničevanje dediščine necivilizacijsko dejanje?

Uničevanje kulturne dediščine ni nekaj novega. V pisnih virih, še posebej v arheoloških evidencah, so zabeležena brezštevilna pričevanja in materialni dokazi o namernih uničenjih, bodisi kot kazni za nepokorščino, kolaboracijo ali kot dejanje, ki naj sovražnika izbriše z obličja zemlje in/ali ga zapiše v spomin kot barbara. Zadostuje, če se spomnimo nekaterih uničenj iz starega veka, ki so bila prepoznana kot vredna, da postanejo del zahodnega kolektivnega spomina. Skoraj brez dvoma zavzema prvo mesto požig Aten z Akropolo leta 480 pred Kr.⁵ Spominjanje na uničenje odreja Perzijcem neminljivo vlogo barbarov, Atenam pa nesmrtno vlogo zibelke evropske civilizacije. Šolski primer takega početja je tudi kazensko uničenje Kartagine leta 146 pred Kr. Rimljani so mesto oplenili, porušili in prebivalstvo odpeljali v suženjstvo. Antični viri ne omenjajo preoranja zemlje in očiščenja s soljo, kar je očiten (teatraličen) dodatek 19. stoletja, ko je usoda Kartagine kot eksemplarična kazni za barbare postala del evropske identitete. Manj znana je usoda Korinta, ki so ga isto leto (146 pred Kr.) Rimljani pod vodstvom Lucija Mumija kazensko zavzeli, pobili vse moško prebivalstvo, ženske in otroke prodali v suženjstvo in mesto oplenili. Pogosteje se omenja, da je Julij Cezar stari Korint

Sloveniji. Moj namen je bil seznaniti obiskovalce s pomenom kulturne dediščine za obstoj in razvoj človeštva in odpreti dialog med nami.

³ Za uničevanje spomenikov so posebej izurjeni t. i. Mestni bataljoni, *Kata'ib Taswiyya*. Zadolženi so za specialne naloge s premišljeno izbranimi cilji. V dobrega pol leta, med junijem 2014 in februarjem 2015, so uničili najmanj 28 zgodovinskih verskih stavb, oplenili so številne muzeje in zgodovinske stavbe, predmete neprecenljive vrednosti pa so uničili ali prodali po vsem svetu.

⁴ Sloterdijk, *Kritika ciničnega uma*; Smith, *Uses of Heritage*; Bauman, *Moderna in holokavst*.

⁵ Kousser, *Destruction and Memory*.

na novo pozidal, le malokdaj pa, da so pri prenovi rimski vojaki naleteli na stare grobove in jih opleniili.⁶ S starinami so krasili svoje domove v Italiji in jih na veliko prodajali v Rimu, kjer so dosegale visoko ceno. Grobovi so za Rimljane veljali kot sakrosanktni, nedotakljivi, vendar pa to očitno ni veljalo za grobove sovražnikov. Leta 410 so Alarikovi Vizigoti opleniili Rim. Velik del prebivalstva so pobili in odpeljali v suženjstvo, med drugim tudi sestro cesarja Honorija Galo Palcidijo. Čeprav so bili zavojevalci večidel kristjani, arijanci, so opleniili mnoge cerkve. Oskrunili so tudi grobnici cesarjev Avgusta in Hadrijana.⁷ Na poseben način so se v kolektivni spomin Zahoda zapisali Vandali z uničenjem Rima leta 455. Njihovo ime je postalo v času francoske revolucije eponim za namerno uničevanje in skrunjenje simbolov.⁸ Primeri nazorno kažejo, kako različen odnos je zavzel Zahod do podobnih, v svojem bistvu skrajno negativnih dejanj. Nekatera so postala s kasnejšimi teatraličnimi dodatki, kot sta preoranje zemlje in soljenje, šolski primeri za pravično kazen za uporne. Drugi so za podobno dejanje vstopili v evropski kolektivni spomin kot brutalni barbari in postali sinonim nesmiselnih uničevanj. Številne pa smo prepustili pozabi, ker nekako ne sodijo v podobo civilizirane (zahodne) družbe.

Posebna tarča pljenjenj bili predvsem sakralni objekti, templji, cerkve, oltarji in sveti prostori, vključno z grobovi. Z vidika sodobne materialistične in racionalistične družbe je bil eden od najpomembnejših razlogov za uničevanje pohlep. Antični templji so imeli tudi vlogo zakladnic.⁹ Hranili so dragocenosti in umetniška dela, ki so pogosto izvirala iz vojnega plena kot plačilo bogovom za njihovo pomoč v bojih.¹⁰ Slednje kaže na veliko simbolno moč tempeljskih zakladov, kar potrjuje tudi običajno razrušenje opljenjenih tempeljskih stavb, oltarjev in uničenje grobov.

Herodotov opis bojnega polja po bitki pri Platajah leta 479 pred Kr. omogoča globlje razumevanje tega početja. Po perzijskem porazu je na bojišču poleg mrtvih ležalo na tisoče dragocenih predmetov, ki so jih Perzijci jemali s seboj na vojne pohode z namenom, da bi jim zagotovili zmago. Predmeti so bili last bogov, simbolna zveza z božanskimi močmi in zaželen plen zmagovalcev, ki so

⁶ *Nekrokorinthia* je v latinščini udomačeni grški izraz, ki se nanaša na Korint, kjer so Cezarjevi veterani odkrili in zaplenili veliko število starin in jih odnašali na svoje domove kot materialni dokaz vojaškega uspeha in prevlade rimske kulture (Pallotino, *Che cosa è l'Archeologia*, str. 22; Buonia, *The Nature of Classical Collecting*, str. 308).

⁷ Hibbert, *Rome*, str. 71.

⁸ Izraz *vandalisme* je uporabil škof Henri Grégoire leta 1794 za opis uničevanja, ki ga je povzročila republikanska vojska.

⁹ Buonia, *The Nature of Classical Collecting*.

¹⁰ Perko, *Muzeologija in arheologija za javnost*, str. 25–33.

v zahvalo za zmago najprestižnejše kose darovali v tempeljske zakladnice.¹¹ V starem veku je končno zmago prineslo šele uničenje sovražnikovih božanstev, česar ni bilo mogoče doseči brez pomoči lastnih bogov,¹² ki jim je ob koncu vojnega pohoda pripadel najdragocenejši del vojnega plena.¹³ Rimljani so običajno premagana mesta tudi »olupili« vsega okrasja, kipe, oltarje, dragoceno obredno posodje in slikarije pa so odvedli v Rim. Plen je na eni strani predstavljal pomemben del obrednega triumfalnega sprevoda zmagovalca, na drugi strani pa so nagrabljeni, od vsepovsod pripeljani spomeniki postali simbolne priče rimskega imperializma.¹⁴ Bili so pomniki zmage, ki so skupaj s forumskim in ostalim urbanim tkivom soustvarjali rimsko imperialistično identiteto in pospeševali procese romanizacije.¹⁵ Uničenja so bila – in so še – temelj identitete zmagovalca in so pomembnejša od materialnega vidika plena, ki ga zmagovalci odvedejo s seboj. Uplenjeni in uničeni zakladi, in s tem tudi sama dejanja uničevanj, prevzamejo vlogo nosilcev prepletenih simbolnih pomenov. So dokaz zmage in izraz pravičnega boja zavojevalcev in so hkrati pomembno militaristično in politično sporočilo svetu.

Uničenje je imelo pri ljudstvih antičnega sveta snovno in duhovno razsežnost, bilo je stvar tostranstva in onstranstva. Za zmago nista zadostovala le meč in hrabrost bojujočih, poraz in smrt nista bila dovoljšna kazen za premaganca. Dokončno uničenje premaganca je prinesel šele izbris spomina nanj. Da bi premagani utonili v temo pozabe, njihova trupla niso smela biti obredno pokopana, kar je dušam vzelo mir in jih pahnilo v svet demonov. Po rimskem verovanju so bile kot *larvae* obsojene na brezkončna vandranja v medprostorih prekletstva. Nikoli se niso mogle pridružiti panteonu kot *lari* in *penati*, ki so bili pobožanstvene duše umrlih prednikov, eminentni varuhi domov, mest in domovine.¹⁶ Podobno je tudi pri Judih, ki ne poznajo hujšega prekletstva, kot je izbris spomina.¹⁷ *Pozabljeno naj bo njegovo ime* je judovsko prekletstvo največjih sovražnikov – in nasprotno, največji blagoslov prinaša

¹¹ Bianchi Bandinelli, *Od helenizma do srednjega veka*.

¹² Fustel de Coulanges, *The Ancient City*, str. 166.

¹³ Tudi iz naših krajev je poznan primer obrednega darovanja velikega vojnega plena kot simbolnega razkazovanja moči. Rimski vojskovodja Tuditan je po triumfalni zmagi nad Histri, Karni in Japodi leta 129 pr. Kr. obredno odvrnil plen v reko Timavo. S pomočjo domoljubnega dejanja je rimski vojskovodja postal mitični junak, izviru Timave, ki je bil prastari kulturni prostor staroselcev, pa je obred darovanja dal novo, romanizirano vsebino (Lettich, *Itinerari epigrafici aquileiesi*, str. 40).

¹⁴ Mattingly, *Imperialism, Power and Identity*.

¹⁵ Kissel, *Il foro romano*.

¹⁶ Fustel de Coulanges, *The Ancient City*, str. 96.

¹⁷ *Damnatio memoriae* ali kazen izbrisa iz javnega spomina je razvidna iz odklesanja dela kamnitega napisu z navedbo imena osebe, ki je padla v nemilost. *Damnatio memoriae*

spominjanje imena prijatelja pred božjim obličjem.¹⁸ Tako so celo na obrednih steklenih čašah izpisovali ime mojstra, izdelovalca čaše, da bi se ga mogli kupci hvaležno spominjati pred bogom.¹⁹

Sirija, dežela mnogih ljudstev, kultur, jezikov in verstev

Sirija ima izjemno bogato kulturno dediščino, kar je odraz geografske lege, plodnosti tal in vodnega obilja rečnih veletokov Oronta, Evfrata in Tigrisa. Ozemlje je most med tremi kontinenti in križišče najpomembnejših selitvenih in trgovskih poti z iztekom v Sredozemsko morje. Na tleh Sirije so odkrite sledi človekove najzgodnejše poselitve.²⁰ Zaradi ugodnih klimatskih pogojev in plodne zemlje sestavlja osrednji del Rodovitnega polmeseca, kjer so nastala najstarejša neolitska naselja v desetem tisočletju pred Kr. Tu so gospodarila številna ljudstva starega veka, Sumerci, Egipčani, Hetiti, Asirci in Babilonci.²¹ Med najzgodnejša kraljestva sodita bronastodobni mestni državi Ebla in Mari. Ostanke Eble so odkriti v bližini današnjega mesta Idlib, okrožje Haleppa na severu Sirije.²² Mari je zrastle na bregu Evfrata, ob današnji iraški meji v bližini vasi Tel Harriri. Bogati arheološki ostanki obeh kraljestev kažejo visoko stopnjo urbane civilizacije z upravnimi središči in obsežno kraljevo palačo s knjižnico.²³ Eblo so po drugi svetovni vojni raziskovali italijanski arheologi. Posebno presenečenje je prineslo odkritje knjižnice z več kot 20 000 napisnimi tablicami v eblaitskem jeziku. Zapisi obsegajo arhivske dokumente, verske in znanstvene spise in mnoga literarna dela, prevedena več jezikov in zapisana v različnih pisavah.²⁴ Eblo je leta 2330 porušil akadski kralj Sargon, vendar se je mesto ponovno razcvetelo pod Amoriti.

Mari, cvetoča kraljevina ob Evfratu z razvito civilizacijo, je v 18. stoletju pred Kr. padla pod babilonskim kraljem Hamurabijem. Ugarit, bogato pristanišče, že na ozemlju Hetitov, danes Ras Shamra, so v 12. stoletju pred Kr. oplenila t. i. morska ljudstva. V zadnjem tisočletju pred Kristusovim rojstvom

lahko opazujemo na nešteti spomenikih v domala slehernem muzeju na ozemlju nekdanjega Rimskega imperija.

¹⁸ Biblija demonom izrecno odreka pravico do imena, navaja zgolj njihovo število.

¹⁹ To so znamenite čaše mojstra Eniona, odlomki so bili odkriti tudi na naših rimskodobnih najdiščih (Perko, *Sia ricordato il compratore*).

²⁰ Butzer, *Environmental Change in the Near East*, str. 123–222.

²¹ Za temeljno delo še vedno velja *Civilisation of the Near East*, dober pregled nudi tudi Bedford, *The Persian Near East*, in Spek, *The Hellenistic Near East*.

²² Milano, Ebla.

²³ Margueron, Mari.

²⁴ Milano, Ebla, str. 1223.

se je na ozemlju Sirije razširilo obsežno novo asirsko kraljestvo, ki ji današnja Sirija dolguje svoje ime.²⁵ V tem času je postal splošno razširjen občevalni jezik aramejščina, ki je kasneje veliko pripomogla k širitvi krščanstva na Bližnji Vzhod. Od leta 539 pred Kr. dalje je bila Sirija del mogočnega perzijskega kraljestva. Po Aleksandru Velikem, ki je ustanovil številna nova mestna središča in razširil grško upravo in kulturo na širokem področju Bližnjega Vzhoda vse do osrednje Azije, je Sirija prišla pod Selevkide.²⁶

Že v primeru najstarejših kraljestev lahko prepoznamo temeljne značilnosti sirijske kulture, ki je bila od nekdaj pisana mešanica ljudstev, kultur, jezikov, pisav in verovanj in se je ohranjala skozi tisočletja. Helenizem je topogledno zapustil najbolj prepoznaven pečat. Dežele na širokem področju med Sredozemljem in Indijo so prepredle ceste, zgrajena so bila nova pristanišča, številna nova mesta z veličastnimi strukturami, zgradbami, obzidji so napajali mogočni akvadukti.²⁷ Sirija je v tem času dobila domala vse, kar je Rimsko cesarstvo s pridom vsrkalo in v 19. ter 20. stoletju postalo deziderat evropskih arheologov in prepoznaven del zahodne identitete.²⁸ Slikovite agora, mestna središča javno-političnega, gospodarskega, umetniškega, verskega in športnega življenja s teatri, odeoni in templji, od katerih so mnogi v času najzgodnejšega krščanstva bili preurejeni v krščanske cerkve in kasneje nekateri tudi v mošeje. Naj naštejemo le nekatera izmed najpomembnejših helenističnih mest: Sidon, Tir, Bejrut, Damask, Laodikeja, Emesa, Selevkeja, Antiohija, Palmira, Bosra, Zeugma in Apameja.²⁹

Rimsko zavzetje vzhodnega Sredozemlja se je zaključilo leta 64 pred Kr. z ustanovitvijo province Sirije kot rezultat velike bližnjevzhodne vojaške kampanje Pompeja Velikega.³⁰ Judovski upori proti rimski oblasti so zasejali seme razprtij, ki segajo vse do današnjih dni. Upor Bar-Kokhba med letoma 132 in 136 so Rimljani zatrli ob izdatni pomoči sirijske vojske. Padeč Jeruzalema, uničenje templja, pomor in izgon judovskega prebivalstva so se zaključili z izbrisom imena Judeje. Nastala je Palestina kot upravni del province Sirije.³¹ Sirija je tudi svetopisemska dežela in je neločljivo povezana s širjenjem zgodnjega krščanstva, k čemur je močno pripomogla splošna raba aramejskega jezika.

Za razumevanje pomena, ki sta ga imeli Sirija in posebej še Palmira v Rimskem cesarstvu, je treba vsaj na kratko omeniti upor palmirskega stratega

²⁵ Lemche, *The History of Ancient Syria*.

²⁶ Green, *From Alexander to Actium*, str. 160–166.

²⁷ Prav tam, str. 312–335.

²⁸ Maier, *The Ancient Near East in Modern Thought*, str. 107–120.

²⁹ Sartre, *The Middle East under Rome*, str. 5–31.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam, str. 88–131; Oppen, *The Emperor Hadrian*, str. 89–92.

Odenata. Leta 271 je rimska vojska pod njegovim vodstvom uspešno odvrnila perzijsko vojsko na vzhodni meji. Odenat je takoj zatem oklical samostojnost, Rimljani so ga kmalu umorili skupaj z odraščajočim sinom. Dogodki so vzpodbudili Odenatovo vdovo Zenobijo k uporabi ustanovitvi obsežnega samostojnega palmirskega kraljestva. Raztezalo se je čez celotno Sirijo od današnje južne Turčije pa vse do Egipta.³² Vključevalo je najpomembnejše žitnice starega Rima in ključna pristanišča vzhodnega Sredozemlja. Rim je kmalu ukrotil uporno kraljico, odvedena je bila v ujetništvo v Rim. Sledil je ponoven upor Palmircev leta 273, ki se je končal s kazenskim porušenjem mesta.

Kratka palmirska epizoda dobro osvetljuje pomen antične Sirije in Palmire za Rimsko cesarstvo.³³ Najprej pokaže na gospodarski pomen dežele znotraj Rimskega imperija.³⁴ Čez Sirijo so tekle trgovske povezave z Osrednjo Azijo, Kitajsko in Indijo, od koder je pritekalo neizmerno bogastvo. Kot že omenjeno, pa je bila Sirija tudi kmetijsko in obrtno zelo razvita, saj je poleg Egipta in Sicilije predstavljala eno od poglavitnih žitnic, ki so hranile rimska mesta in vojsko na oddaljenih mejah imperija.³⁵ Epizoda slikovito ponazarja tudi odločilno strateško vlogo Sirije, ki je mejila na Perzijo, edinega spoštovanega vrednega rimskega sovražnika.³⁶ Palmira je bila ne le izrazito trgovsko in obrtno mesto, bila je tudi ena glavnih postojank, ki so oskrbovale in nadzorovale vzhodno mejo. Sirija je bila ščit pred perzijskimi vdori in hkrati vozlišče živahnih karavanskih poti, med katerimi je bila najslavnejša svilena pot.³⁷

Sirija je tudi v času Bizanca doživljala viške gospodarskega razvoja in izvažala vino in olje v številna sredozemska središča.³⁸ Razširjenje oblasti muslimanskih Arabcev med letoma 634 in 640 in vključitev v Omajjidski kalifat nista prinesla prelomnih sprememb. Kalifat je bil vpet v gospodarski in kulturni prostor Sredozemlja in odprt za stike z Azijo. Za zgodnje obdobje so bile značilne večjezičnost, različne kulture in verska strpnost. Verska in upravna središča so bila prenesena v Palestino, Jordan, Damask in Homs, kjer danes stoji najstarejša muslimanska arhitektura, ki je pogosto vključevala

³² Kennedy in Riley, *Rome's Desert Frontier from the Air*, str. 32–46.

³³ Eadie, *One Hundred Years of Rebellion*.

³⁴ Kennedy in Riley, *Rome's Desert Frontier from the Air*, str. 27; Sartre, *The Middle East under Rome*, str. 240–274.

³⁵ Bowman in Wilson, *The Roman Agricultural Economy*, str. 2–32; Kehoe, *The State and Production*.

³⁶ Kennedy in Riley, *Rome's Desert Frontier from the Air*, str. 28–46.

³⁷ *The Cambridge Economic History*, str. 690.

³⁸ Prav tam, str. 678–679; Izdelke iz Sirije zasledimo tudi na slovenskih poznoantičnih najdiščih, posebej amfore za olje oblike LRA 1 in vinsko posodje LRA 3 (glej: Perko, *Seaborne Trade Routes*).

zgodnjekrščanske cerkve z grobovi svetopisemskih prerokov ter krščanskih svetnikov, npr. znamenita mošeja v Damasku z grobom sv. Janeza Krstnika.³⁹

Spremembe, posebej opazne pri širjenju arabščine, je prinesel čas Abasidskega kalifata s središčem v Bagdadu po letu 750, ko so začeli politično uveljavljati arabski jezik in muslimansko vero. Najpomembnejše versko središče in najbolj cvetoče kulturno mesto je postal Alep s še vedno močnimi bizantinskimi vplivi, kot je npr. viteški grad Krak des Chevaliers, in citadelo v Alepu. Leta 1260 so mesto ob podpori križarske vojske izropali mongolski napadalci. Timurlenkovi vpadi leta 1400 so prinesli opustošenje zaradi porušenja številnih gospodarskih in kulturnih središč ter pomembnih trgovskih postojank. Porušenja in opljenjena je bila tudi Palmira, od koder so v Samarkand odvedli najboljše umetnike in obrtnike.⁴⁰

Od leta 1516 do 1918 je bila Sirija vključena v Otomansko cesarstvo, ki ni nasprotovalo značilno pisani sirijski kulturi, rabi mnogih jezikov in verstev. Prihod Arabcev v Damask ob zaključku prve svetovne vojne je prinesel konec turške nadoblasti. Nastalo je neodvisno arabsko kraljestvo pod kraljem Fejsalom iz Hašemitskega rodu. Fejsalovo vladavino je nasilno pretrgal vdor francoskih sil leta 1920. Na francosko okupacijo pa so se Sirijci odzvali z nemiri in naraščajočim nacionalizmom. Sledili so upori, ki so jih francoske čete okrutno zatrle. Leta 1926 so Francozi kazensko zbombardirali najstarejši del Damaska. Francozi so se umaknili iz Sirije aprila 1946.⁴¹ Navkljub negativni kolonialistični konotaciji je Francija veliko prispevala h gospodarskemu in kulturnemu razvoju dežele, kar je opazno predvsem pri gradnji nove infrastrukture, ustanovitvi številnih šol in univerze v Damasku. Francoska okupacija pomeni tudi začetek sistematičnih arheoloških raziskav pod vodstvom najuglednejših francoskih univerz in inštitutov, ki so se jim kasneje pridružile tudi druge ustanove razvitega Zahodnega sveta. S sistematičnimi raziskavami so prišla na dan številna najdišča. Mnoga so bila znana iz starih pisnih virov, tudi *Biblije*. Predmeti velike kulturne in umetniške vrednosti so bili prepeljani v Narodni muzej v Damasku, ustanovljen leta 1919 v času kratkotrajne Fejsalove kraljevine. Veliko arheološke dediščine pa je bilo odpeljane na Zahod, v številne evropske in ameriške muzeje, kjer so postale vir predragocenega znanja o bližnjem Vzhodu. Posebno zanimanje je veljalo arheološki dediščini iz Palmire. Za zgodnje obdobje raziskav je značilno, da domačini, četudi so bili za to primerno profesionalno usposobljeni, niso sodelovali kot del strokovne

³⁹ Kennedy, *The Byzantine and Early Islamic Near East*.

⁴⁰ Cobb, *White Banners*; Humphreys, *From Saladin to the Mongols*.

⁴¹ Khoury, *Syria and the French Mandate*.

ekipe, temveč predvsem kot fizični delavci.⁴² Sledile so znanstvene in poljudne objave, številne medijske oddaje in filmi, ki so odločilno doprinesli k poznavanju izjemne kulturne dediščine Bližnjega Vzhoda.⁴³ Seveda v prvi vrsti mest in prostorov, ki so povezani z bibličnimi ali antičnimi temami, ki so bile vse do nedavnega interpretirane z vidika zahodnoevropskih vrednot. Med njimi je bila brez dvoma na prvem mestu Palmira.

Palmira, mesto ob svileni poti

Palmira je eno najbolj privlačnih antičnih mest, kar je brez dvoma posledica obsežnih raziskav in številnih objav. Najdišče z izjemno helenistično in rimskodobno arhitekturno dediščino ima začetke daleč v preteklosti. Nastanek, ki sega v prazgodovino, dolguje studentu Efqā in oazi, kjer so se od nekdaj ustavljale trgovske karavane. Tamkajšnje palmove gaje je opisal že Plinij, ki je zatrjeval, da jih je kar dvajset različnih vrst. Palme so dale mestu tudi ime, Palmira pomeni enako kot arabska različica imena Tadmor (tudi Tadmur), torej 'palma'. Mesto omenjajo številni antični pisni viri in *Biblija*. Razcvet je doživelo že v helenistični dobi na račun vpetosti Selevkidskega kraljestva v azijski gospodarski in kulturni prostor in svoje lege ob najpomembnejši trgovski svileni poti. V 3. stoletju pred Kr. je bilo avtonomno in tudi kasneje, za časa Rimskega cesarstva, je ohranilo veliko stopnjo samostojnosti in temeljne upravne značilnosti grškega polisa z močnimi lokalnimi potezami.⁴⁴ Mesto je v času svojega največjega razcveta najverjetneje imelo prek 100.000 prebivalcev. Vir blagostanja je bila cvetoča trgovina in številne razvite obrti, kar je bilo vsaj za rimsko družbo nenavadno. Palmira je bila pomembna trgovska postojanka s številnimi karavanseraji za trgovske karavane, od katerih so pobirali visoke dajatve. V Palmiri so skladiščili, preprodajali in izmenjavali blago iz Bližnjega vzhoda in Daljnega vzhoda, opremljali, varovali in vodili so dolge karavane vzdolž svilene poti.⁴⁵ Bogastvo Palmire, ki je po letu 106 z zatonom nabatejske Petre postala središče bližnjevzhodne trgovinske mreže, odraža razkošno urbano strukturo helenističnega značaja s številnimi lokalnimi posebnostmi. Elegantne ulične kolonade, agora z upravnimi zgradbami in obsežnimi karavanseraji, knjižnice, teatri, kopališča, templji.⁴⁶ Moč lokalne aristokracije je razvidna z nagrobnikov in mogočnih grobnic s hipogeji, z mozaičnim in

⁴² Díaz-Andreu, *A World History*, str. 134–166.

⁴³ Maier, *The Ancient Near East in Modern Thought*.

⁴⁴ Smith, *Roman Palmyra: Identity, Community, and State Formation*.

⁴⁵ *The Cambridge Economic History*, str. 690.

⁴⁶ Sartre, *The Middle East under Rome*, str. 151–205.

slikanim okrasjem, iz številnih portretnih upodobitev umrlih, posebej žensk v značilni lokalni noši in z razkošnim, tradicionalnim nakitom. Množina mumificiranih telesnih ostankov, odkritih na mestnih nekropolah Palmire, je dala dragocene in silno redke podatke za razumevanje palmirskega vsakdana. Številni napisi, mnogi med njimi so dvo- ali večjezični, omogočajo edinstven vpogled v pomemben del antične zgodovine in razumevanje zelo samosvoje rimske uprave tega dela cesarstva.⁴⁷ Po kazenskem porušenju mesta leta 273 je dal cesar Dioklecijan zgraditi močan obrambni sistem, ki omogoča vpogled v ključni del rimske strategije na Vzhodu.⁴⁸ Templji in oltarji kažejo svojost lokalnih kultov, ki so se razvili pod močnimi vplivi Egipta, Mezopotamije in Rima.⁴⁹ Drobne najdbe so postale vir poznavanja vsakdanjega življenja prebivalstva Palmire s svojim lastnim jezikom, lokalno različico zahodno aramejskega oz. nabatejskega jezika in lastno različico pisave. Etnična slika je bila podobno pisana, sestavljalo jo je arabsko, amoritsko, aramejsko, judovsko in grško prebivalstvo.⁵⁰ V veliki meri so v Palmiri obdržali svojo lastni upravni in sodni sistem ter ga zgolj prilagodili rimskemu. Mesto je s svojo mnogokulturno, večjezično in pisano versko pripadnostjo primer izjemnega sožitja, ki je odločilno pripomoglo h gospodarskemu in kulturnemu razcvetu dežele.⁵¹

Palmira, svetovna dediščina

Prva poročila o Palmiri so dosegla Zahod v času renesanse. Med letoma 1616 in 1625 je mesto na potovanju po Bližnjem Vzhodu odkril glasbenik in pisec Pietro Della Valle. Sledila so poročila popotnikov in trgovcev, prvi študijski opis pa sega v leto 1705. Sredi 18. stoletja sta angleški ekspediciji pod vodstvom Roberta Wooda in kasneje Jamesa Dawkinsa začeli s sistematičnimi raziskavami, usmerjenimi predvsem na arhitekturne ostanke antične Palmire. Iz 19. stoletja sta najbolj znana obiska Lady Hester Stanhope leta 1813 in princa Semjona Abamelek-Lazareva, ki je leta 1881 odkril znameniti napis s palmirskimi carinskimi tarifami iz leta 137 po Kr. in ga dal prepeljati v Rusijo. Napis je eden najbolj pomembnih dvojezičnih dokumentov antične ekonomije, hranijo pa ga v Ermitažu.⁵² Prva arheološka izkopavanja je izvedla univerza iz Berlina na začetku 20. stoletja, vodila sta jih Otto Puchstein in Theodor

⁴⁷ Sartre, *The Middle East under Rome*, str. 206–297.

⁴⁸ *The Roman Army in the East*, str. 67–90.

⁴⁹ Sartre, *The Middle East under Rome*, str. 297–342.

⁵⁰ Prav tam, str. 274–296.

⁵¹ Smith, *Roman Palmyra: Identity, Community, and State Formation*.

⁵² *Palmirski carinski edikt v Ermitažu*.

Wiegand. Leta 1929 so raziskave prevzeli Francozi, vodil jih je Henri Arnold Seyrig, potekale so vse do odhoda Francozov iz Sirije in obsegale velik del mestnega središča, agora in templje. Od leta 1954 do 1956 so potekale raziskave pod vodstvom Unesca, izvedene so bile obsežne raziskave templja Belšamin. Izkopavanja je od leta 1958 vodil sirijski direktorat za starine, sodelovale so številne tuje univerze in inštituti, velik del svojega življenja pa je Palmiri posvetil Khaled al-Asaad. Največji uspeh skupnih prizadevanj je bil dosežen leta 1980 z vpisom Palmire na Unescov seznam svetovne dediščine.⁵³

Sistematične arheološke raziskave pod Francozi so vključevale najprej preselitev domačinov, ki so prebivali v hišah med ostanki antičnega in srednjeveškega mesta. Po tedanji konservatorski doktrini je sledilo »očiščenje« antičnih struktur vseh kasnejših, srednjeveških in novoveških (muslimanskih) dodatkov in ruševin mnogih uničenj. Palmira je bila porušena ne le v času Zenobijinega upora, ampak tudi v uporuh proti omajadski oblasti leta 745, sledila sta rušilna potresa leta 1068 in 1089 in že omenjen Timurlenkov vpad leta 1400. Na obrobju antične Palmire, kjer je nastala srednjeveška vasica, je zrastle sodobno mesto Tadmor (tudi Tadmur). Zadnja desetletja je znano predvsem po zaporu z najslabšim slovesom na svetu.

Palmira je na Unescovem seznamu svetovne dediščine, kar štejejo številne sirijske ustanove in posamezniki za uspeh in kot priznanje sirijskim dediščinskim službam. Kako torej razumeti uničenje? Glede na široko (zlo)rabo medijev pri posredovanju posnetkov razstreljevanja ali uničevanja gre za dejanje, ki ima močno sporočilnost. Da bi ga lahko vsaj delno razumeli, je potrebno najprej razvozlati pomen Palmire za domačine. Za lažje razumevanje družbeno-političnih, semiotičnih pomenov dediščine, bomo uporabili temeljne heritološke pristope.⁵⁴

Dediščina kot družbeni proces

Konstruktivistični koncept razlaga dediščino kot konstrukt sedanjosti, kar priznava večina dediščinskih študij.⁵⁵ Izhaja iz stališča, da je dediščina družbeni proces, ki se oblikuje v sedanjosti kot družbeni dogovor, v katerem različni deležniki prepoznajajo določeno vsebino, predmet ali ostalino kot vrednoto, kot nekaj, kar je vredno ohranitve za zanamce. Iz tega izhaja, da je dediščina družbeni konstrukt, ki je po svoji naravi inherentno političen. Prezentirana in interpretirana dediščina je oblika javne predstavitve aktualnih

⁵³ Site of Palmyra, *Unescov seznam svetovne dediščine*.

⁵⁴ Smith, *Uses of Heritage*.

⁵⁵ *European Heritage Planning and Management*, str. 21; Smith, *Uses of Heritage*, str. 67.

političnih stališč določene skupnosti. S takšnim vrednotenjem ostalin preteklosti družba oblikuje svoj odnos do preteklosti, kroji družbena in politična razmerja v prihodnosti in odtuja ali približuje dediščino lokalnemu prebivalstvu. Interpretacija dediščine je manipulacija semiotičnih sporočil, ki razpolgajo z veliko simbolno močjo.⁵⁶ Za razjasnitev stališč si pogledjmo še arheologijo, ki velja za objektivno, apolitično znanstveno vedo. Arheologija se je razvila iz starinoslovja na začetku 19. stoletja in je kot sodobna znanost tesno povezana z imperializmom in kolonializmom.⁵⁷ Z odkrivanjem ostalin preteklosti je bila predhodnica velikih vojaških osvajanj ali jih je spremljala. Zaslužna je za odkrivanje starih kultur. Trditev, da je arheologija soustvarila podobo sodobnega zahodnega sveta in njegov odnos do družb preteklosti (in s tem tudi sedanjosti), ni pretirana. Arheološka izkopavanja so vse do nedavnega oskrbovala nacionalne muzeje velikih držav z izbranimi najdbami in sooblikovala identiteto Zahoda.⁵⁸ Arheologija je zaslužna za temeljna znanja o preteklih kulturah in civilizacijah, vzpostavila je kronologijo in ima velik vpliv na javnost, ker na podlagi materialnih dokazov deluje verodostojno.⁵⁹

Arheološko gradivo, spomeniki in ostanki arhitektur še niso dediščina sami po sebi, temveč to postanejo skozi procese interpretiranja in komuniciranja dediščinskih vsebin javnosti: pri tem velja, da je že sama odločitev za izkopavanje določenega najdišča ali dela najdišča interpretacija preteklosti.

Kot drugod v tretjem svetu so tudi na Bližnjem Vzhodu arheološke raziskave potekale vzporedno z imperialističnim širjenjem Zahoda. Sirija je bila kot biblijska dežela deležna še posebnega zanimanja. Francija je imela dominantno vlogo od prve svetovne vojne do leta 1946 in močan vpliv tudi kasneje. Z ustanovitvijo univerze v Damasku je dobila odločilen vpliv tudi pri izobraževanju domačih raziskovalcev. Splošna ugotovitev raziskovalke Margarite Díaz-Andreu, da so domačini tretjega sveta sodelovali pri arheoloških raziskavah zgolj kot poceni delovna sila in so se posamezniki šele kasneje uveljavili tudi kot strokovnjaki, ki pa največkrat niso imeli odločilne vloge pri objavah in interpretaciji gradiva, velja v celoti tudi za Sirijo.⁶⁰ Večina arheoloških objav, posebej specialističnih, ki se nanašajo na sirijska najdišča, je v francoskem in

⁵⁶ Za razumevanje moči dediščinskih sporočil zadostuje navedba rasističnih teorij, ki so jih podprle s svojimi raziskavami tako arheologija kot antropologija, etnologija in medicina. Odločilnega pomena pri tem je bila vloga *heimatmuzejev*, tj. muzejev, ki so z razstavami muzejskega gradiva posredovali rasistične ideje javnosti (Perko, *Muzeologija in arheologija za javnost*, str. 48 in 60).

⁵⁷ Schnapp, *The Discovery of the Past*.

⁵⁸ Díaz-Andreu, *A World History*.

⁵⁹ Perko, *Muzeologija in arheologija za javnost*, str. 178.

⁶⁰ Díaz-Andreu, *A World History*.

angleškem jeziku. Samoumevno je, da je bila interpretacija gradiva in najdišč v skladu z zahodnim znanstvenim diskurzom, pri čemer je imela pomembno vlogo znanstvena paradigma.⁶¹ V praksi je veljalo pravilo *ex situ*, arheološko gradivo pa so vse do zadnjih nekaj desetletij večinoma prepeljali v tuje muzeje, kjer so ga interpretirali tuji strokovnjaki v luči družbenih potreb Zahoda.⁶²

Iz tega izhaja, da je večji del sirijske arheološke dediščine (natančneje rečeno manj razvitega sveta) nastal kot odraz (identitetnih, kapitalskih, znanstvenih itd.) potreb, želja in imperialističnih teženj sodobne zahodne družbe. Domačinom je največkrat dodeljena zgolj pasivna vloga romanticistične etnografije. Tudi lokalne muzejske postavitve so odraz avtoritativnega dediščinskega diskurza. Muzeološke prezentacije arheološko dediščino obravnavajo v skladu z zahodno doktrino tradicionalnih muzejev elitistično: strežejo potrebam tujih obiskovalcev, največkrat turistov, in zgornjemu sloju domačega prebivalstva. Potrebe lokalne javnosti so v tradicionalnih, posebej arheoloških muzejih, postranska stvar. S tem dodatno odtujujejo dediščino domačinom in preprečujejo, da bi dediščino v okolju doživljali kot vrednoto življenjskega okolja in se angažirali za njeno ohranjanje.⁶³ Za osvetlitev vloge lokalne javnosti pri ohranjanju in varovanju dediščine navajam zgovoren primer iz Tunizije.

Primer muzeja Bardo v Tunisu

Leta 2012 sem se udeležila letne konference ICOFOM v Tunisu, kjer se je že odvijala t. i. arabska pomlad. Med ogledom muzeja Bardo z najboga-tejšo zbirko antičnih mozaikov z bližnjih posestev rimske aristokracije smo razpravljali z domačimi muzealci in arheologi o perečem vprašanju, kako približati bogato arheološko dediščino lokalnemu prebivalstvu. Muzej Bardo, eden najlepših muzejev Sredozemlja, je namenjen v prvi vrsti turistom in elitni peščici domačih izobražencev. Domačini vanj skorajda ne zahajajo. Domači muzejski strokovnjaki so kot glavni razlog eksplicitno navedli odtujenost domačega prebivalstva kot posledico avtoritativnega (zahodnega) dediščinskega diskurza, ki se odraža tudi v muzejski postavitvi. V tej luči dobi tudi nesmiselni teroristični napad, ki se je v muzeju Bardo zgodil 19. marca 2015,

⁶¹ O vlogi znanstvene paradigme na interpretacijo glej Johnson, *Archaeological Theory*, tudi Perko, *Muzeologija in arheologija za javnost*, str. 213.

⁶² V Siriji je ustanovitev Narodnega muzeja v Damasku malce ublažila »imperialistične« la-kote izkopavalcev, dejstvo pa je, da je arheologija inherentno znanost Zahoda, tradicionalne muzeje pa zaznamujeta elitizem in ekskluzionizem (Perko, *Muzeologija in arheologija za javnost*, str. 33–53).

⁶³ Merriman, *Involving the Public in Museum Archaeology*.

svoj logični (ne pa tudi opravičljivi) politični kontekst. V napadu je izgubilo življenje 21 ljudi, med njimi sta bila dva domačina, zaposlena v muzeju.

Uničevanje dediščine kot politično dejanje

Palmira je bila z vpisom na Unescov seznam svetovne dediščine prepoznana kot dediščina izjemne vrednosti za celotno človeštvo. Brez dvoma pomeni njena bogata zapuščina tudi domačinom vrednoto in so ponosni nanjo. Z ozirom na dejstvo, da je bila Sirija do izbruha državljanske vojne leta 2011 ena najbolj turistično razvitih dežel Bližnjega Vzhoda, je Palmira predstavljala »zlati« delež turistične ponudbe Sirije in s tem gospodarskega kapitala, ustvarjenega na podlagi kulturne dediščine. Jabolko spora tiči torej v identitetnem kapitalu Palmire. V primeru Palmire je moč prepoznati zahodno interpretacijo dediščine že pri odločitvi za arheološko izkopavanje, ki je bilo že od vsega začetka usmerjeno na antiko. Vsi ostanki iz kasnejših dob so bili odstranjeni in zanemarjeni kot nepomembni.⁶⁴ Tovrstni pristop k prezentaciji in interpretaciji sam po sebi ni (bil) sporen, sporen postane šele, ko ga razumemo kot obliko javne predstavitve aktualnih političnih stališč določene skupnosti, v tem primeru zahodnega sveta in nikakor ne večinskega muslimanskega prebivalstva. Z vrednotenjem ostalin preteklosti družba oblikuje odnos javnosti do preteklosti in kroji družbena in politična razmerja v prihodnosti ter odtuja ali približuje dediščino lokalnemu prebivalstvu.⁶⁵ Interpretacija dediščine je manipulacija semiotičnih sporočil, ki razpolagajo z veliko simbolno močjo.

Ni zanemarljivo dejstvo, da je Sirija tudi svetopisemska dežela, kar je nemalo vplivalo na politične in dediščinske odločitve po prvi svetovni vojni. Postala je deziderat evropskih raziskovalnih ustanov. Izjemna odkritja so navdihovala zahodne ustvarjalce in močno vplivala na razvoj sodobnih humanističnih ved in oblikovanje zahodne identitete.⁶⁶ Izkopavanjem so sledili odvoz najdb v evropske muzeje, študije in objave, filmi in številne oddaje, kar je vabilo trume turistov. Zahodu Palmira pomeni del slavne antične preteklosti, legitimni del klasične evropske identitete, morda mnogo bolj kot zaradi arheološke dediščine, zaradi proevropsko (rasistično) obarvane interpretacije preteklosti.⁶⁷ V primeru Palmire so sporočila od samega začetka močno imperialistično in

⁶⁴ Pristop je bil običajen za vse tovrstne raziskave, tudi v Evropi, ne le v deželah tretjega sveta. Spremenil se je postopoma, šele v zadnjih desetletjih s širjenjem poprocesne arheologije (Perko, *Muzeologija in arheologija za javnost*, str. 178–186).

⁶⁵ Plestenjak, *Vpliv politike na oblikovanje arheološke dediščine*.

⁶⁶ Maier, *The Ancient Near East in Modern Thought*, str. 107–120.

⁶⁷ V filmu *Nel segno di Roma* iz leta 1959 je Zenobio uprizorila brhka, plavalasa in

kolonialistično obarvana, krojena po potrebah zahodne družbe. Izkopavanja, interpretacija najdb in spomenikov, njihova muzealizacija in nenazadnje tudi njihovo trženje v obliki turistične ponudbe so bili vedno v luči zahodnega, kolonialističnega diskurza. Palmira kot helenistično, močno grecizirano mesto z bogato rimsko kulturo ni moglo postati vrednota, kaj šele identiteta sunitškega muslimanskega prebivalstva, ki predstavlja v Siriji zadnja desetletja tudi zatirano večino. Tudi živahna, mnogokulturna, večjezična in raznonarodna antična in zgodnesrednjeveška družba s svojo odprtostjo v antičnem svetu ni mogla postati vrednota zaprti muslimanski skupnosti, čeravno je Sirija bila ena najbolj liberalnih dežel Bližnjega Vzhoda.

V kolikor pa večinsko lokalno prebivalstvo Palmire (in mnogih drugih spomenikov) ni prepoznalo kot del svoje lastne identitete, kot vrednoto, ki naj bi jo varovali in ohranjali zanamcem ter kot edinstven izobraževalni, razvojni in gospodarski kapital, se postavlja logično, četudi »necivilizacijsko« vprašanje: čemu torej ohranjati nekaj, kar je sveto zgolj osovraženemu Zahodu? Vprašanje nas vodi k enemu od morda najpomembnejših odgovorov.

Palmira, politični arzenal

Ob stari Palmiri je zrastle sodobno mestece, ki slovi po zaporih z nečloveškimi razmerami, na kar je mednarodno javnost že večkrat opozorila organizacija Amnesty International.⁶⁸ Brezobzirni pobjo zapornikov leta 1980 je opozoril na nevarne razmere v Siriji. Vzroki zanje segajo najmanj v leto 1961, ko je prišla z državnim udarom na oblast še danes vladajoča, sekularizaciji naklonjena stranka Baath. Leta 1970 je na čelo stranke stopil Hafez el Assad, oče današnjega kralja. Stranka je vse do danes ostala pod okriljem družine Assad, ki sodi med manjšinske alavite. Večinsko prebivalstvo spada med tradicionalistične sunite in spremembam že desetletja nasprotuje z upori in napadi na vodstvo. Najbolj tragična pa je bila povezava z ekstremističnimi skupinami. Leta 1980 se je zgodil v Damasku teroristični napad na Hafeza el Assada, ki jo je odnesel domala brez poškodb. Kot povračilni ukrep je bilo le dobro uro kasneje v ječi Tadmorja pobitih 1200 (političnih) zapornikov.⁶⁹ Palmira je postala za sunitške skrajneže simbol Assadovega trinoštva.

Tako se je Palmira, tako kot številni drugi spomeniki in arheološka najdišča,

poudarjeno prsata nordijska (!) diva Anita Ekberg. Več o filmski interpretaciji v Grassi, *Zenobia: un mito assente*.

⁶⁸ *Breaking the Silence of Tadmor Military Prison*.

⁶⁹ Nekateri viri ocenjujejo, da je bilo žrtev vsaj še enkrat toliko, glej: *Syria's Tadmor Prison Massacre*.

spremenila v vroč politični kapital. Uničevanje dediščine je postalo oblika kompleksnega, večpomenskega semiotičnega sporočila, ki odraža mnoge podobe sodobnega razbitega sveta; ta, ki jo obravnavamo, je le ena od mnogih. Ker pa je namenjena Zahodu, se nas najbolj dotakne in je za Zahod toliko bolj tragična. V primeru Palmire ima sporočilo še bolečino čustvene navezanosti, kajti skozi medije in turistično ponudbo si je Zahod mesto »prisvojil«. Za tisoče je postala svojevrsten *lieu de mémoire*. Sirija je bila vse do izbruha državljanske vojne ena najbolj zaželenih turističnih destinacij.

Svojo vlogo igra tudi pomen, ki ga ima Sirija kot biblijska dežela. Je prostor širjenja zgodnjega krščanstva, tu so nastale najstarejše krščanske cerkve, npr. v Damasku, Alepu itd. Staro mestno jedro v Homsu, citadela v Alepu, izjemna arhitektura gradu Krak des Chevalier, starokrščanske cerkve in mošeje ter slikovite tržnice v mestih Damask, Apameja, Bosra in Dura Europos so le najbolj znane točke – vse brez izjeme so postale tarča načrtnih uničevanj. Spremljajo jih splošna pljenja muzejev in zbirk, ki ob prepovedani trgovini z ukradenimi umetninami in starinami polni zasebne zbirke zahodnih petičnežev. Brez kupcev, ki so pripravljene kljub zakonski prepovedi za te predmete odšteti visoko ceno, to zanesljivo ne bi bilo mogoče.

Zaključek

Uničenja so bila – in so še – pomemben del identitete zmagovalca, neredko so celo pomembnejša od materialnega vidika plena, ki ga zmagovalci odvedejo s seboj, hkrati pa tudi ta ni zanemarljiv. Uplenjeni in uničeni zakladi, in s tem tudi sama dejanja uničevanj, prevzamejo vlogo nosilcev prepletenih simbolnih pomenov. Plen je materialni dokaz zmage in dokaz »pravičnega« boja zavojevalcev. Uničenja pa so v prvi vrsti pomembno militaristično in politično sporočilo svetu zmagovalca o poražencu.⁷⁰

Zahod je do podobnih, v svojem bistvu skrajno negativnih, dejanj uničevanja in uničevalcev v antiki zavzel zelo različna stališča. Nekatera uničenja so postala šolski primeri za pravično kazen za upornike, druga, podobna dejanja so trajno označila povzročitelje: vstopili so v zahodni kolektivni spomin kot brutalni barbari in postali sinonim nesmiselnih uničevanj. Številni primeri so utonili v pozabo, ker nekako ne sodijo v spodobno civilizirano (zahodno) družbo.

Pogled v preteklost nam omogoča razumeti nekatere skrite simbolne pomene uničevanj dediščine v sedanjosti. Z uničevanjem dediščine je moč

⁷⁰ Ferguson, *The Politics of Revenge and the Destruction of Sacred Sites*.

doseči popačenje kolektivnega spomina ali pa tudi popoln izbris določenih skupnosti, kultur, jezikov in verstev iz nekega prostora. Natančnejša analiza dogodkov podpira trditev, da manipulacijo z uničevanjem kulturne dediščine omogoča in na indirektnen način tudi vzpodbuja (sodobna) civilizacija. Začnemo lahko pri imperialističnemu konceptu dediščinskih znanosti, pri arheologiji in konservatorskih vedah, takoj za tem sledi avtoritativni dediščinski diskurz, ki vlada na področju kulturne dediščine. Zaključimo lahko z elitizmom Unescovega delovanja, pa smo še vedno le pri vrhu ledene gore. Zahodni dediščinski diskurz usodno odtuja je dediščino od lokalnega prebivalstva, ki je posledično ne prepozna kot vrednoto življenja.⁷¹

Marsikaj lahko pripišemo predvsem civilizacijski informacijsko-komunikacijski tehnologiji. Po eni strani bi marsikaj ostalo neopaženo (in s tem tudi neproblemizirano), po drugi strani pa brez informacijsko-komunikacijske tehnologije, v prvi vrsti interneta, destrukcija spomenikov ne bi imela pravega učinka. Ostala bi politično sporočilo brez globalne javnosti. Če dobro razmislimo, je sodobna tehnologija posredno omogočila, da je tudi zahodna družba v uničevanju dediščine na Bližnjem Vzhodu ugledala svojo lastno zrcalno podobo. Toda ali se je z njo pripravljena tudi soočiti?

Da bi bil absurd še večji, je potrebno opozoriti, da se uničenja dediščine ne dogajajo samo na vojnih območjih Bližnjega Vzhoda in drugih ogroženih ozemljih. Če zavzamemo stališče, da je zanemarjanje dediščine poglaviti vzrok njenega propadanja in končnega (vsaj pri nas) z zakonom zapovedanega uničenja, bomo spoznali, da je usmerjanje žarometov na vojna območja svojevrstna manipulacija. Enostransko prikazovanje perečega problema izginjanja dediščine na vojnih področjih, pri čemer je treba poudariti, da javnost ni obveščena o uničenjih, ki se dogajajo med spopadi v Ukrajini, pogosto služi zakrivanju kritičnega stanja v naši neposredni okolici. Propadanje dediščine, katerega glavni vzrok je zanemarjanje, pogosto kot posledica namernega zmanjševanja finančnih sredstev za varovanje in vzdrževanje spomenikov, je postalo naša vsakdanjost. Slovenska posebnost je postalo marginaliziranje potreb po izobraževanju z dediščinskih področij, kar onemogoča prepoznati celostno podobo problema in uzreti vzroke za to početje. Ali kot trdi Zigmund Bauman, destruktivnost sodobne družbe ne bi bila mogoča brez brezhibnega uradniškega aparata, ki narekuje slepo poslušnost brez osebne odgovornosti, in brez otopele (strokovne) javnosti.

Ni težko prepoznati, komu tako stanje ustreza – in to kljub temu, da je

⁷¹ Šola, *Eseji o muzejima i njihovej teoriji*.

Evropski parlament v resoluciji 8. septembra 2015 ugotovil, da je dediščina izobraževalni, identitetni, razvojni in gospodarski kapital ter temelj evropskosti.⁷²

LITERATURA:

- Bauman, Zygmund: *Moderna in holokavst*. Ljubljana: Študentska založba, 2006.
- Bedford, Peter: *The Persian Near East. The Cambridge Economic History of the Greco-Roman World* (ur. Walter Scheidel, Ian Morris in Richard Saller). Cambridge: Cambridge University Press, 2007, str. 302–329.
- Bianchi Bandinelli, Ranuccio: *Od helenizma do srednjega veka*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1990.
- Bowman, Alan in Andrew Wilson: *The Roman Agricultural Economy: Organization, Investment, and Production*. Oxford Studies on the Roman Economy. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Buonia, Alexandra: *The Nature of Classical Collecting: Collectors and Collections, 100 BCE–100 CE*. London, New York: Routledge, 2004.
- Butzer, Karl: *Environmental Change in the Near East und Human Impact on the Land. Civilisation of the Ancient Near East* (ur. Jack M. Sasson). Peabody: Hendrickson Publishers, 1995, str. 123–222.
- Cobb, Paul: *White Banners: Contention in 'Abbāsid Syria, 750–880*. Albany: State University of New York Press, 2001.
- Díaz-Andreu, Margerita: *A World History of Nineteenth-Century Archaeology, Nationalism, Colonialism, and the Past*. Oxford Studies in the History of Archaeology. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007.
- Eadie, John: *One Hundred Years of Rebellion: the Eastern Army in Politics, A.D. 175–272. The Roman Army in the East* (ur. David Kennedy). *Journal of Roman Archaeology*. Supplementary Series 18. Ann Arbor, 1996, str. 135–151.
- European Heritage Planning and Management* (ur. Gregory Ashworth in Peter Howard) Chicago: Intellect Ltd, 1999.
- Fustel de Coulanges, Duma Denis: *The Ancient City. A Study of the Religion, Laws, and Institutions of Greece and Rome*. New York: Dover Publications, inc. Mineola, 2006.
- Grassi, Maria Teresa: *Zenobia: un mito assente*. *LANX* 7, 2010, str. 299–314.
- Green, Peter: *From Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age*. Los Angeles: University of California Press, 1990, str. 160–166.
- Hibbert, Christopher: *Rome: The Biography of a City*. London: Penguin Books, 1985.
- Humphreys, R. Stephen: *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus, 1193–1260*. Albany: State University of New York Press, 1977.
- Johnson, Matthew: *Archaeological Theory: An Introduction*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.
- Kehoe, Denis: *The State and Production in the Roman Agrarian Economy. The Roman Agricultural Economy: Organization, Investment, and Production* (ur. Alan Bowman in Andrew Wilson). Oxford Studies on the Roman Economy. Oxford: Oxford University Press, 2013, str. 33–53.

⁷² Resolucija Evropskega parlamenta z dne 8. septembra 2015.

- Kennedy, David in Derrick Riley: *Rome's Desert Frontier from the Air*. London: Batsford Limited, 1990.
- Kennedy, Hugh: *The Byzantine and Early Islamic Near East*. London, New York: Routledge, 2006.
- Khoury, Philip: *Syria and the French Mandate: The Politics of Arab Nationalism, 1920–1945*. London: I. B. Tauris and Co. Ltd., 1987.
- Kissel, Theodor: *Il foro romano: Vita nel cuore di Roma*. Rim: Salerno editrice, 2004.
- Kousser, Rachel: Destruction and Memory on the Athenian Acropolis. *The Bulletin of the College Art Association of America*, 91/3 S, 2009, str. 263–282.
- Lemche, Niels Peter: The History of Ancient Syria and Palestine: An Overview. *Civilisation of the Ancient Near East* (ur. Jack M. Sasson). Peabody: Hendrickson Publishers, 1995, str. 1195–1219.
- Lettich, Giovanni: *Itinerari epigrafici aquileiesi: Guida alle epigrafi esposte nel Museo Archeologico Nazionale di Aquileia*. Antichita altoadriatiche 50. Trst: Editreg, 2003.
- Maier, John: The Ancient Near East in Modern Thought. *Civilisation of the Ancient Near East* (ur. Jack M. Sasson). Peabody: Hendrickson Publishers, 1995, str. 107–120.
- Margueron, Jean-Claude: Mari: A Portrait in Art of Mesopotamian City-State. *Civilisation of the Ancient Near East* (ur. Jack M. Sasson). Peabody: Hendrickson Publishers, 1995, str. 885–899.
- Mattingly, David: *Imperialism, Power, and Identity: Experiencing the Roman Empire*. Woodstock: Princeton University Press, 2011.
- Merriman, Nick: Involving the Public in Museum Archaeology. *Public Archaeology* (ur. Nick Merriman). London, New York: Routledge, 2004, str. 85–108.
- Milano, Lucio: Ebla: A Third-Millennium City-State in Ancient Syria. *Civilisation of the Ancient Near East* (ur. Jack M. Sasson). Peabody: Hendrickson Publishers, 1995, str. 1219–1230.
- Opper, Thorsten: *The Emperor Hadrian*. London: British Museum Press, 2008.
- Pallottino, Massimo: *Che cosa è l'Archeologia*. Firenze: Sansoni Editore, 1968.
- Perko, Verena. "Sia ricordato il compratore!" *Aquileia nostra*, 74, 2003, str. 478–494.
- Perko, Verena: Seaborne Trade Routes in the North-east Adriatic and their Connections to the Hinterland in the Late Antiquity. *L'adriatico dalla tarda antichità all'età carolingia: Atti del convegno di studio Brescia 11-13 ottobre 2001*. Firenze: All'Insegna del Giglio, 2005, str. 49–77.
- Perko, Verena: *Muzeologija, arheologija za javnost: Muzej Krasa*. Ljubljana: Kinetik, 2014.
- Plestenjak, Ana: *Vpliv politike na oblikovanje arheološke dediščine: Primer prezentacij arheološke dediščine v Ljubljani*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2013.
- Sartre, Maurice: *The Middle East under Rome*. Boston: Harvard University Press, 2017.
- The Cambridge Economic History of the Greco-Roman World* (ur. Walter Scheidel, Ian Morris in Richard Saller). Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Schnapp, Alain: *The Discovery of the Past: The Origins of Archaeology*. London: British Museum Press, 1996.
- Sloterdijk, Peter: *Kritika ciničnega uma*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

- Smith, Andrew: *Roman Palmyra: Identity, Community, and State Formation*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Smith, Laurajane: *Uses of Heritage*. London, New York: Routledge, 2006.
- Spek, Van der, Robartus: The Hellenistic Near East. *The Cambridge Economic History of the Greco-Roman World* (ur. Walter Scheidel, Ian Morris in Richard Saller). Cambridge: Cambridge University Press, 2007, str. 409–433.
- Šola, Tomislav: *Eseji o muzejima i njihovoj teoriji: Prema kibernetičkom muzeju*. Zagreb: Hrvatski nacionalni komitet ICOM, 2003.
- The Roman Army in the East* (ur. David Kennedy). *Journal of Roman Archaeology*. Supplementary Series 18, Ann Arbor, 1996.
- Veyne, Paul: *Palmyra: Requiem für eine Stadt*. München: C. H. Beck, 2016.

Elektronski viri

- Haaska konvencija*: <http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Zakonodaja/Kulturna_dediscina/Haaska_konv_uradni_prevod.pdf>, (dostop 1. 10. 2016).
- Palmirski carinski edikt v Ermitažu*: <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/learn/interesting_themes/items/palmira_tarif/?lng=en>, (dostop 1. 10. 2016).
- Site of Palmyra, *Unescov seznam svetovne dediščine*: <<http://whc.unesco.org/en/list/23>>, (dostop 1. 10. 2016).
- Breaking the Silence of Tadmor Military Prison*. Poročilo Amnesty International o ječah Tadmorja: <<http://www.merip.org/mer/mer275/breaking-silence-tadmor-military-prison>>, (dostop 30. 9. 2016).
- Syria's Tadmor Prison Massacre: Reliving Horrors of 32 Years Past*, poročilo o pokolu v ječah Tadmorja: <<http://middleeastvoices.voanews.com/2012/06/syrias-tadmor-prison-massacre-reliving-horrors-of-32-years-past-81070/>>, (dostop 30. 9. 2016).
- Ferguson, James: *The Politics of Revenge and the Destruction of Sacred Sites: Journey to the West*: <<http://www.internationalrelations.com/History/PoliticsOfRevenge.pdf>>, (dostop 30. 9. 2016).
- Rezolucija Evropskega parlamenta z dne 8. septembra 2015*: <<http://blogs.encafc.org/culturalheritagecountsforeurope/standing-up-for-cultural-heritage-european-parliament-adopts-key-resolution/>>, (dostop 1. 10. 2016).

Palmyra, My Love

Summary

This article discusses the causes of cultural heritage destruction in Syria. It seeks to determine why the West reacted in such an emotional manner after the devastation of Palmyra. In a short overview, it touches on the nature of the destruction of monuments and ancient cities in antiquity. Such destruction was, and still is, an important part of conquerors' identity. Plundered treasures and

destroyed monuments, and consequently the acts of destruction themselves, take on the role of bearers of intertwined symbolic meanings.

A short historical overview of Syria and Palmyra follows. It discusses the multicultural character of the city and the mostly unilateral archaeological interpretation of cultural heritage. It analyses heritage concepts and the imperialistic nature of archaeology, and it touches on the elitist nature of traditional museums, which alienate heritage from the local population with their exclusionary approach. Consequently, the locals cannot recognize cultural heritage in their environment as a life value, and therefore they do not safeguard or preserve it.

This phenomenon is explained by research history that was simultaneous with the imperialistic intrusions of the West into the Middle East, especially by France. The author supports these claims with a short review of modern history and Syria's political history. She points to tragic events in Palmyra's dungeons in 1980 and the struggle for power between the Sunni, as the majority of the Syrian population, and the Alawites, a minority group centered on the Baath party and the Syrian royal family.

She then concludes by claiming that the manipulation of cultural heritage destruction is being enabled and indirectly encouraged by (modern) civilization. The imperialistic concept of heritage, archaeology, and conservation disciplines plays an important role. She points to the authoritative heritage discourse and UNESCO elitism. She sheds light on the fateful role of information-communication technology in the process of transmitting symbolic messages based on heritage destruction. New technology at the same time allows the West to see its own mirror image.

The author concludes by pointing to the heritage destruction in Slovenia and elsewhere in the West. The main reason for this is heritage neglect, which is occurring due to increasing funding cuts and unacceptable, unilateral emphasis on the role of heritage as an economic asset. This is happening despite the fact that the European Parliament passed a resolution on September 8th, 2015 stating that heritage is education, identity, development, and economic capital and one of the foundations of Europeanism.